

A.T.V.
4072

JEAN BARBIER

ANTXITXARBURU-ko
BUHAMIAK

Collection IKAS

II-12113
R-5939

AT.V.
4072

ANTXITXARBURU-ko BUHAMIAK

Jean BARBIER-*ez* bí hitz

(1875-1931)

Jean Barbier apeza *Donibane-Garazin* sortu zen 1875-*ean*. *Eskolak* egin zituen sort-herrian, *Hazparnen*, *Larresoron*, *Baionan* eta *Tolosan*. *Teologiako* dotorgoa bildu-eta, *Larresoro-ko* *Semenario* ttipian erakasle sartu zen. *Han-dik* *Baionako* *katedralerat* *bikari* izendatu zuten. *Orotan* *denek* *haren* *lana* *ezinago* *estimatu* zen. 1913-*an* *Senpe-reko* *erretorgoa* *hartzen* *du*, *artoski*, *kartsuki*, *maiteki* *gidatzen* *duela*. 1931- *ko* *urrian* *hil* zen.

Eskualduna *baitzen* *errotik*, *bere* *aita-amen* *mintzai-reari* *funski* *atxikia* *zagon*. *Baxenabartarra* *ikasia* *zuen* *bere* *etxe**koekin*, *bainan* *Lapurdin* *egoitearen* *bortxaz* *eta* *lapurtarren* *liburuak* *irakurtuz*, *mintzaira* *lerratu* *zitza-ion* « *nafar-lapurtar* » *erraiten* *diogun* *hizkuntzarat*.

Haren *lumatik* *atera* *diren* *liburuak* *izan* *dira* :

- 1910 : *Nere kantuak* ;
 1920 : *Ama Birjina Lurden* ;
 1926 : *Supazter xokoan* ;
 1930 : *Ixtorio-mixterio* ;
 1931 : *Légendes du Pays Basque d'après la tradition.*

Bertzalde « Ganich », « Nehor » eta bertze zonbait izen-ordez gorderik, hainitz izkiriatu du Eskualduna eta Gure herria aldizkarietan.

Agertu gabeak daude haren kantika andana bat. Gero ikusiko nolazpait argitaratuko ditugun.

Aipatu zaukuten, apezgai zelarik egin zuelako Le Roi des Bohémiens d'Antchitcharburu. Nehun ere ez dugu lan horren hatzik aurkitu ahal ukan.

Aldiz, J.-B. Barbier gure adixkide zenak bere osaba maitearen paperetan hatxeman zuen liburu huntan ikus ditaken eskuarazko obra : Antxitxarburuko buhamiak 1895-ean. Ez dakigu zertako egileak gorderik atxiki zuen. Erdaraz agertu zuelakoan ote ? Alabainan, « Orduan gazte » sinaturik, Eskualdun Ona astekariak Les Bohémiens d'Antchitcharburu deitu ixtudio bat eskaini zioten bere irakurtzaleri, 1904-eko urriaren 21-etik eta 1905-eko otsailaren 17-a arte.

Funtsez bi lanak (erdarazkoa eta eskuarazkoa) elgarren bete dira : gauza ber-berak dauzkate. Bainan ez da dudarik : eskualdunentzat Jean Barbier-en eskuarak badu gustu berezi bat, frantsesak ez bezalakoa.

Hortako iduritu zaiku merexi zuela ilunbetarik jalgitzea.

Eskerrak diozkagu Gure herria aldizkariari, lagundu baigaitu obra xume hunen argitarat emaiten.

P. LAFITTE.

ANTXITXARBURU-ko BUHAMIAK

Donapaleutik heldu zira Donibane-Garazirat buruz. Donazarren sartzean berean ezkerretarik ikusten duzu etxe-moltzo bat: herrixka bat bezala egiten dute egoitza horiek, eta hori dute Antxitxarburu deitzen. Etxeak arras apalak dira, frango fundituak, biziki okerrak. Hetan bizi da jende ibilkari mota berezi bat, buhamien kasta.

Gertatu zautzua xinaurri-mukurru baten zirikatzea? Zure makilaren punta sartu dakozuneko, ukumiloa bezain ttipiko mokor hortarik harritzeko da nolako xinaurri-elementia ateratzen zautzun, ezker, eskuin, harat-hunat ibilki.

Antxitxarburun areagoko zerbait hautemanen duzu. Urbil zite borta batetara. Ez duzu ez jotzerik, ez helatzerik. Zure urratsa laster senditua da: haur mukuzu tropa bat gainean duzu, batek eskua heda, bertzeak sakela, bertze batek boneta (balinbadu segurik, zeren gehienak buru-

has baitabiltza, neska ala mutiko). Ai orduan urrikari zitut, bidaiant gaixoa ! Ezin aintzina joan, ezin gibelerat itzul.

Haurreria guzia laparra bezala lotua zaitzu alde guzietarik, pusaka, tiraka, « amoina » garrasian errepi-katuz. Leihoen gibeletik begi beltz batzu zuri so irri mal-izur batekin. Ez bide dakozute gizon edo emazte hoieri laguntzarik galde eginen umetarik salbatzeko ?

Orduan ez duzu ihes-bide bat baizik : har zure moltsa, sos zonbait ahurrerat bil, eta aurdik urrun ahala urrun gibelerat : haurrak trumilka laster eginen dute nork sosa eskura.

Arte hortaz balia, zoazi, zoazi ahal bezain fite, ez dauzkitzun berriz jin setiatzerat. Izan ziten apez ala auza-peze, ezar-azu zure diñitatea sakelan, eta emazu ihesari ohoïn beldurti bat bazine bezala. Bertzenaz, debruño horiek berriz ere inguratzen bazituzte, nik ez dut asma-tzen nola aterako ziren heien aztaparretarik zure moltsa xangratu gabe edo zaharo batez ausartak ohildu gabe.

ORAI ETA LEHEN

Egiptotik heldu diren ala Bohematik kasta hortako jendeak, ez otoi guri galda. Badira hortaz gu baino jakin-tsunagoak, nahiz ez diren denak adox, hurbiltzekorik ere. Badugu beldurra ez dela bihar ez etzi xilatuko mixterio hori. Guk hemen ez dugu aipatuko mixterio hori : ez ditugu aipatuko Antxitxarburutarrak baizik. Hetaz ez dugu libururik miatuko. Gure aitamek erranak eta guhaurek gaztean ikusiak askiko zaizkigu. Gogorat jin bezala izkiri-atuko ditugu orroitzapen xume horiek, omore ona lagun.

Aspaldi danik Antxitxarburun kokatuak ditazke Buhamiak. Gure aitaso-amasoek hor ezagutu dituzte, ba

eta naski hauien aitaso-amasoek ere. Haatik mende xahar heietan ez zuten oraiko zorte bera. Egungo egunean jendea heien beldur da, edo, hobeki erraiteko, heien ohointzen beldur. Alaintsot, nehork ez du nahi heiekilako makurrik. Eske heldu direlarik biziki bakan igorriak dira deus gabe. Moltsa-zeda ferdetik emaiten ohi zakote zerbait diru, zer gerta ! Ezen nun nahi, noiz nahi, egunaz eta gauaz aurki ditazke larretan, oihanetan, mendi-xendretan, errege-bidean ; eta okasioneaz balia badakite sakela edo berdin moltsa miatzen gaizki errezebitu dituzteneri. Entzun dugunaz mintzo gira, guhauri ez daukute bihi batek ere holakorik egin.

Lehen bazen bertzerik. Jendeak higuin zituen : lapur gisa lasterkatzen zituen harri-ukaldika, makil-ukaldika. Orotarik kasaturik, ez da harritzeko basatzen baitziren, gaixtotzen eta samintzen. Kasik ez zitazken elgarren artean baizik bizi.

Bizkitartean emeki-emeki herra hori eztitu zen eta itzali. Zer gertatu zen bada ? Buhamiek errespetatu zituztena oilategiak eta axuritegiak ? Ala Garaztarrek konprenitu zutena gizon-emazte beltzaran horiek ere Jainkoaren umeak zirela, beren ohidura bereziak izanik ere ? Nork jakin ? Dakiguna da, Antxitxarburutarrak kurutzatzen direla Garaztarrekin aspaldi danik. Merkatu-plaza guzietan ageri dira, oliba-kolore, beren ile kizkurrekin, begi beltz ederrekin, beren makil koropilotsuak eskuan, abantxu laborari eskualdunak bezala bezti.

MINTZAIREAK

Bertze zerbaitek ere kalte handia egin zakoten : beren arbasoen mintzaiaren ahanzteak, edo parte segurik eskuararekin nahasteak.

Ukana zuten lehenago hizkuntza berezi bat, frango aberatsa, nahiz nehork ez dakien nun gaindi bildua zuten.

Uste dugu heien hitzetarik zombaiten berri eman ez atsegin eginen deetegula irakurtzale batzueri:

Abel, Jainkoa
uper, gainean
goli, kantu
keautu, egin
debia, iguzki
megazin, haur
marrun, senhar
miruni, emazte
lafail, apez
xaribel, ohe
buter, hainitz
buterrago, geiago
milleka, arto
amenge, ni
*ker*a, asto
mija, eliza
parruntu, pikatu

xori, ohoin
xoritu, ebatsi
panin, ur
baro, handi
kher, etxe
mol, arno
mitxai, alaba
xaho, seme
Jak, su
gurru, idi
masa, haragi
sumi, eltzekari
jakes, gasna
ajin, ukan
*ker*o, buru
munaka, pollit
puxka, arma

Holako hitz hainitz bazituzten; bainan jakin dezazuen nola mintzaten ziren, huna aita batek bere haurrari errana: *Xaua, goli keau-zak, mol buterrago ajinen duk*, hots « haurra, kanta-zak arno gehiago ukanen duk ».

Xahar okitu batzuek salbu, Buhamiek ez dute orai mintzaire hori erabiltzen biziki guti baizik. Eskuaraz gu bezalatsu ari dira. Zer dioten arrotzek ez konprenitzeko, *apa-epe-ka* solas egiten dute elgarren artean.

Koi parazione, gisa hortan mintzatuz huna zer bilaka litaken

Gernikako arbola
Da bendikatua :

Ge - per / ni - pi / ka - pa / ko - po / a - par / bo - po /
la - pa / da - pa / be - pen / di - pi / tu - pu / a - pa.

Funtsean ez da mirakuluzkoa, hizkuntza hori; eta nor nahi aise jartzen zako: haurrean guhaurek askotan baliatu dugu, ustez-eta arras abilak ginen.

Aitortuko dugu buhamiek utzixea dutela hipi-hapako mintzoa. Ohartu ditazke xila-errexak zela eta alferretan (ez erraiteko beren kaltetan) berexten zirela beste jendeen ganik.

ANTXITXARBURUKO ERREGEAK

Horra bada Buhamiak emeki-emeki herrikotuak eta Eskualdun garbiekin elhaire edo nunbait-han.

Bizkitartean ez ziren osoki urtuak eta elgarren arteko legeak bazituzten: legeak, bai eta, lege horien sustengu, erregeak eta erreginak. Oh! ez egin hetaz amets miresgarriarik. Ez uste ukan jaun edo andere batzu zirela, tronuan jarriak, koronatuak, oro zeda eta urheria, gorte dirdiratsu batek inguraturik, urrungo enbaxadorekin handi-handia munduko gora-beherez elheka ari! Ja! Ez zen deus hola-korik. Bertze buhamiak bezala bizi ziren, pilda zariotela, pobreak baziren; jauntzi azkarrez bezi, aberats baziren: errege edo erregina izanak gatik, heraberik gabe bazabil-tzan zarea besotik dilindan etxez-etxe amoina eskatzen; merkatuetan erregek egiten zuen asto edo mando tratu; erreginak saskiak salduko zituen berdin Donibanen zon-bait sasetan.

— Hauxek errege ederrak! pentsatzen bide duzu, irakurtzalea, irriño bat ezpain xokoan!

Ba, egizu irri, on bazautzu. Haatik mia Erresuma

handi guziak European gaindi, eta erradazu nun ikusi dukezun Antxitxarburutik kanpo, populu bat pilda darioten printze batzueri itsutuki obeditzen !

Hala da, ttipitu zakote lehenagoko larderia, oi denborarekin, errege-erregina gaixoeri ! Ttipitu, eta egungo egunean abantzu ezeztatu. Ez dakit ere ondokorik eman ote zakoten *Pipia Handiari*, duela zonbait urte itzali zelarik !

Funtserat-eta, ez ote dituzte bizi-molde berriek ohi-durak kanbiatu ? Buhamiak barreatu dira elgarretarik ; nahiago ukan dute eskualdundu, eta orduan, menekoak bakandurik, nola iraun zezaken erregeen indarrak suietik gabe ?

Zer nahi den, Buhamiak atxikimendu handia ukan dute beren erregeri buruz, eta ez dituzte egundaino ahan-tzi. Huna frogaño bat.

GAI XO KALO !

Printze hoietarik bat, Kalo erraiten zakotena, hil zenean, etxen egin zazkoten mindulin-eresiak, nigar hainitzekin. Bainan errege zenak merexi baitzuen hil-meza eder bat, Buhame moltxo bat joan ziren jaun erretoraren ganat, errege-gaia buru. Hau zen denen izenean mintzatu behar :

- Jaun erretora, Kalo, bai Kalo gaixoa hil txu !
- Gaixo Kalo !
- Ba segur, gaixo Kalo ! Mereximendu handiak zitixun eta guk zor handiak dazkotxigu, hemengo denek. Meza bat nahi ginikexi harendako.
- Ba ukanen duzue meza hori !
- Eta zonbat gostako zauku meza bat ?
- Meza kantatua nahi bide duzue Kalorendako ?
- Ze ba ! Kanta ditaken kantatuena. Segur hartze dixi gure Kalo gaixoak.

— Beraz berrogoi-ta-hamar sos, denendako bezala !

— Berrogoi-ta-hamar sos ? Zerk zabilta, jaun erretora ? Nundik nahi duxu atera ditzagun berrogoi-ta-hamar sos ? Aspaldi dixi ez dugula gutartean sorginik, xirmi-xarmaz diru sortzeko. Berrogoi-ta-hamar sos ! Fortuna bat duxu sosketa hori !

— Adixkide onak, zer nahi duzue egitea ? Serora, xantrea eta bertze enplegatuak, beretterrak barne, ez dira urrurik ariko. Xantreak bereziki ez du bere igandetako boza aterako, ez balinbadu zerbait sari ukaiten, ez balitz ere bere boz ederraren begiratzeko baizik, zuen erregeak hilen direneko !... »

Eta horra Buhamiak ezinagoko ateka gaixtoan : zombat soka ez dute xirikordatu beharko, eta kadira lastoztatu, berrogoi-ta-hamar sos horien irabazteko ! Zinez kenka txarra zen, kasik etsigarria.

Norbait haatik mogitu zen : emazte bat. Funtsean ez da emaztea bezalakorik azken mila-buruan salba-bide baten asmatzeko.

Bet-betan jabeldu zitzakon jaun erretorari :

— Jaun erretora, eta bezperak zombat gusta dira ?

— Oh ! bezperak, ihardetsi zuen jaun erretorak, urrurik kantatzen ditugu !

Begitarte guziak argitu ziren. Errege-gaia inguratu zuten, denek baitzakoten zerbait erraiteko. Orok aipatzen zazkoten Kalok egin laguntzak, eta orok nahi zuten beren ezagutza erakutsi.

Errege-gaia, pausuki, polliki, dena bihotz mintzatu zen Kalo zenaren mereximenduez eta Buhamiek — bako txak bere gain — agertu nahi zuten esker onaz. Eta hitz hauiekin bururatu zuen :

— Jaun erretora, bagitxu berrogoi-ta-hamar lagun. Heldu baita berrogoi-ta-hamar bezpera, Kalo zenarenda-

ko. Orai, haren ondoko gisa, nola egon nitake bertze hiru bezpera eman-arazi gabe ? Orotarat horra bada 53 bezpera !

Jaun erretoraren harritzea ! Haren aldi zen kenka gaixtoan gertatzea. Nola jalgi zen ateka hortarik nehork ez baitaiku salatu, egiazki dolu dugu !

PIPIA HANDIA

Antxitxarburuko printzetan guti izan dira *Pipia handia* bezain lorios. Pipia izenak « Tipia » erran nahi baitzuen, segur ontsa baino hobeki egin zuten « handia » ezarri baitzakoten gainera. Xutik bi metra bazauzkan gutienetik, eta hortan berean bazuketen Buhamiek arrazoi-nik aski haren erregetzeko.

Denak ikaran zauden haren aintzinean. Alimaleko makila bat eskuan, bere zamar luzea trikot zuriaren gainean pausaturik merkatura joaki kausitzen zutenek agurtzen zuten huts egin gabe : « Egun on, Pipia ! » Eta harek bere bi metren goratik ez zuen nehor gutiesten. Ihardesten zuen, motz-motza : « Ba zuri ere ! » eta aintzina akulatzen zituen bere astoak.

Zigante horrek jandarmeria guzia iziturik zaukan. *Bluak* — Buhamiek hola izendatzen dituzte jandarmeak — Bluak beraz ez ziren biziki soldado, Pipiarekin zerbait egiteko zutenean. Ez zitzazkon urbiltzen launazka baizik, eta gain-gainetik armatuak.

Hede-xuri hiru-adar-dunek ez zuketen ahantzia, gazte zelarik Pipiak egin zakoten joko famatua. Uste gut balio duen kondatzea. Feirietarik landa kolpeka arizanik eta menturaz norbait lihoturik, salatu zuten jandarmeriako brigadierari. Hau, lagun bat harturik, jin zen Antxitxarbururat Pipiaren xerka. Axeria bere ziloan atxeman zuten.

Gizona etxean zen eta nekez emanen zen ihesari. Prestu-prestua errezebitu zituen bi jaunak, alegia heieri jarraikitzerat deliberatua.

Badoatzi hiruak, Pipia beste bien artean elheka, deus etsaigorik gabe. Bainan, diotenaz, zubixka bat iragaitean, erditsurat-eta, azpiko ura biziki barna baitzen, gazteak oihu egin omen zakoten bortizki: « Utz nezazie ala nik utziko zituztet ». Gisala, ito beldurrez, laxatu zuten, bertze aldi batez ederki estekaturik preso eremaitokotan.

Beste behin jandarmek ostatu batean arrestatu zuten uste gabetarik. Bainan « maréchal des logis » delakoa bere lagunarekin sartzen ikusi orduko, Jainkoak beso gisa eman zazkon bi mazo izigarriak altxatu zituen. Hede-xuriez poxi bat burlatzeko ahoa ideki baitzuen « marexalak » bere errebolberaren kanoia sartu zakon hortzen artean. Alaintsot halako bat egin zakon Pipiari altzeiru hotz haren ahoan senditzeak... Ea beste nor-nahiri ez zakonetz berdin gertatuko ? Ez zen jestu egiteko mementoa segur eta halere. Pipiak hitzik gabe bere ukaraiak aintzinatu zituen manota-maileri. Alabainan ez zen beti irabazle polizarekilako iosteta hoitan.

Egun batez hala-hala manotak eskuan jandarmek bazeramakaten Donibane-Garazirat, hek zaldiz, hura oinez. Bet-betan gure gizona jazartzen da eta lurrean etzanik hasten zakote zalduneri mesprexuka :

— Zer da komedia hau ? Hor zabiltzate zamari kankail hoién gainean alegia jaun handiak, ni Buhamien erregea oinez herrestatzen nuzuelarik ! Ez ! Ez dut holakorik onhartzen ahal. Ez niz hemendik xutituko, nun ez dautazuen hunat ekartzen karrosa bat, asto bat, idi bat, nahi duzuen, jats-gider bat berdin, hots zaldika dezakedan zerbait, ala zaldunen ala sorginen moduan. Bainan, on

bazautzue edo ez bazautzue, jakin-zazue ez nizala oinez ibiliko. Erranak erran, jaunak ! »

Jandarmeak jausten dira zaldien gainetik, eta entseatzten dira arrazoinka haren biltzerat : balaku, mehatxu, hitz guziak debaldetan dira. Bere tematik ez da kantitzen. Orai pusatzen dute... oh ! ez azkarkiegi : alabainan haren ukumiloek, estekatuak izanik ere, izitzen dituzte. Ba eta haren begi beltz handiak heieri so ! Oi begi hoiien podorea beren ximixtekin ! — Hots, legunetik entsea, gogorretik entsea, hede-xuriek elgarri so daude baldituak.

Bainan hantxet, urrunerat, esperantza ez zakotea agertzen ? Orga-pare bat Donibanetik heldu. Jandarmek geldi arazten dute, eta itzainari manatzen lagunt ditzan gizon horren altxatzen eta orgetarat hupatzen.

Ba aise !!! Zoazi zu holako biligarro baten hartzera : ihalozka ari da, zangoz ezker-eskuin ostikoka !

Itzain gaixoak ez zuen holakorik igurikatzen. Kontent heldu zen bere egurra saldurik, eta horra zer atxeman behar zuen etxeratekoan !

Eta huna non presonera orai hari jabeltzen zakon :

— Errak, Panpilli, ez gero nitaz okupa. Ez nuk menturaz aditzez baizik ezagutzen. Entzun nezak. Ni Pipia nuk.

— Pipia ?

— Bai hura eta bera ! Orai eskuak gateskatuak ditiat. Bainan ez nuk beti estatu huntan izanen. Ezagutzen hut eta ondoko egunetan ez hut huts eginen, ez badautak bakea uzten. Kasu, Panpilli. Hire onetan kasu !

Jandarmeak zentzordaturik daude eta balditurik. Heiek ere itzaina bildu nahi dute, izituz bederen : berbala ez dakotea aipatzen ?

Gaizo Panpillik zinez hautu onik ez du : alde batetik

amanda gazi baten irriskua, bestetik panpa-aldi batena bederen.

Bertsulariarekin erran zezaken :

*Zeruko Jinko jaun ona,
Zerek ekarri nu huna !*

Beharrik Buhamia ez zen iduri zuen gizon gaixtoa. Laborariaz urrikaldu zen. Irriz eman zen karkailaka, eta bet-betan brau xutiturik, itzuli zen jandarmeri buruz, erranez : « Alo, goazen hemendik. Ez dut nahi gizon horrek sofri dezan ene gatik. Ez dut ere nahi denbora gal dezan ene hezur-karkasaren eremaiten bere orgetan ! Goazen berehala eta fite ! »

Horiek dira Pipiaren balentrietarik zonbait. *Cartouche* abilaren eite bazuela erran dute. Ez zuen haatik haren hedadurarik, bainan harek baino bihotz hobea zuen.

Bizkitartean, egiak bere bidea behar, Pipia ez zen dena bertute. Hasteko eta bat : luzaz bizi izan da hiru emazte ohekidekin. Egun batez, Donibane-Garaziko merkatu erdi-erdian ikusi zituzten hiru « munakak » elgarrekin mokoka gorrian, zer nahi erranka eta ileri tiraka. Hori zen hori gataska, hori gudua ! Motoak, ileak airean zabil-tzan ; kolpeak ordaintzen zituzten usu-usua, eta iduri zuen biharamuna arte nahi zutela borroka iraun-arazi, biharamunean berriz hastekotan. Zer hatsa, zer herra, zer aiherkundera !

Norbaitek pentsatu zuen andere horiek freskatzearen beharra bazutela, eta leiho batetik gain-behera suil-tara bat ur hotz ixuri zakoten besainka. Harriturik gelditu ziren bet-betan, eta hiruek elgarrekin laidostatu zituzten bai ur-igorlea, bai irria ezin atxikiz ari ziren ikusle-entzuleak. Azkenean gudukari xarmantak urrundu ziren ilea harro, motorik gabe, soinekoak purtzulikatatuak, uspel batzu

begitar-tean, Pipia handiak larderia sobera gabe erasiatzen zituelarik .

PIPIAREN HILTZEA

Bainan eritasuna jin zitzakon Pipia handiari, barkamendurik galdegin gabe. Jandarmek sekulan alde bat arrestatu ez zutena, harek ohean itzatu zuen. Zonbait aste barne urtu zen zigantea; ez zen gelditzen hezurrez bertzerik: adio zain-dobleak, adio ukubil eta indar guziak. Herioa ez zitaken urrun izan. Pipia hasi zen ixil-ixila gogoetatzen eta erran zuen nahi zituela Jainkoarekin ba-keak egin :

— Zoazte apezketa !

Apez gazte bat jin zen berehala. Eriak haur-haurra ezagutua zuen. Ganbaran sartu-eta Pipiak ikusi zuen bezain sarri, konpreni-arazi zuen ezetz, ez zuela apez horrekin kofesatu nahi. Eskerrak bazazkon bere bisitaz, bainan Errege apez adineko baten beharretan zen: zoatzila behar bezalako apez baten xerka.

Apez gaztea bera joan zen ordain baten bila. Kofesor berria ekarri zakoten ixtante. Eta ganbara hortan pasatu zen gertakari bat hunkigarria. Pipiak hartu zituen eliza-koak arras deboki; bainan gauza bat bazagon xuritzekoa. Etxean zituen aipatu hiru emazte ohaideak: biga behar zituen baztertu eta, bat bakarrik atxikirik, harekin ezkondu. Hiru dohakabeak hor dira beha egoki zoin duen hautatuko, oro nigar eta pleinu. Hil-urranaren ohea setiatzen dute. Bakotxak nahi lituzke bere paperak xuxendu. Hura otoitzean mamitua, Jainkoaz orhoituago da hetaz baino. Bizkitartean orena da: behako bat emaiten deete hirueri, duda-mudan doi-doia egon-eta batto hautatzen du eta apezak lasterkara ezkontzako benediziona emaiten. Beste bi emazteak nigarrez ari dira xoko batean, eta Pipia entzu-

ten dute: erraiten dakote behar dutela hobeki bizi. Eta ixtant baten buruan hor pausatua zagon, Jainkoarekin baketurik, Antxitxarburuko azken errege ezagutua.

DOMINIKA XAHARRA

Buhamien erreginek ere bi hitz hartze dituzte. Nork ez du bada aditzez bederen zerbait berri jakin Dominika famatuaz? Pypiaren ama zen, diotenaz segurik. Nehun guti ez bezalako atxo bat zen, Dominika, xut-xuta ibilki bere adina gatik, hiruetan hogoi-ta-hamar urteak pasatuxeak omen zituelarik. Zarea besotik, taulier beltz handi bat sorbalden gainean, erregin-soineko gisa, ile-tutulua harro, uda ala negu, eske zabilan bere haurren hazteko. Eta denek zerbait emaiten zakoten Dominika xaharrari. Gutti edo aski sorgina zela erraiten zuten; bainan, funtserat-eta, haren konjurazionetik begiratzeko erremediorik hoberena ez ote zen haren zara handi ttitta urdinez markatuan ogi puska eder baten emaita ?

Bestenaz ere, erregina zenaz geroz, ez ote zuen zerga zerbaiten altxatzeko dretxoa ? Ba naski ! Eta berak aski gora aipatzen zuen bere titulua, tituluari zoakon esku-bidearekin. Egun batez botikario batek galde egin zakon nola zuen izena. Harek arrapostu : « Ni Dominika nuxu, Buhamien erregina ! » Eta bere haurraren begi erientzat galde egin gantzugailua sakelan sarturik, ateratu zen pilik pagatu gabe, titulu hori pagamendu aski baitzitzakon araiz, nahiz botikario jaunak gogotik besterik on-hartuko zuen. Bainan, Dominika xaharrarendako, paso !

PAPERAK HASTIO

Pipiaz erran ditugunetarik irakurlea jakindu bide da Buhamien artean ez zirela ezkontzako legeak beti ontsa

segituak. Haatik hainitzek ez zituzten batere gostukoak manera hits horiek. Zer egin bada ordean ? Meriako pape-
reria begiko zikina baino gehiago ez dute jasaiten ahal :
eta kario litaike gauzen xuxentzea. Bestalde liburu xahar-
retan barnegi miatuz, nork daki zer atxeman lezaketen :
berdin aitaso bat edo aita bat presondegian hil zela, nun
ez litaken galeretan ! Eta dakizula, Buhame izanik ere,
begitarte horixka izanik ere, matelak ahalgez gorritzen
zazkote, etxekoen fama txarrak orroit-arazten dazkotelarik.
Bestalde buhame gazteak soldadogoaren beldur dira eta
nahiago dituzte beren izen-deiturak gorde armadarat ez
joaiteko. Hortan gure eskualdun gazte hainitzen eite badu-
te, hauiek Ameriketarako bidea hartzen baitute kazerna-
rat ez hurbildu nahiz. Hots, paper zaharren lanjerrak ez
dako arrazoin emaiten Buhame zonbaiten ezkontzaz kan-
po ohaidekin bizitzeari, bainan uste dugu gaizki goberna-
tze horrek ez duela baitezpada beti gordetzen gaixtakeria-
rik edo biziorik.

PIKAREN UMEA PIKA

Aita-ama Buhame batzuek halere ez dira biziki kexu
beren haurren bizi-moldeari kasu egiteaz, ez dituen gazte
horiek berak gal, beste batzu galtzearekin. Alabek asko
diru ekartzen dute etxerat. Nundik nola ? Ez dute axola-
rik. Urheak usainik ez, dio erran zaharrak. Eta orduan
neska galdu hoien eskandala hedatzerat entseatzen da gure
karriketaraino, gure plazetaraino. Beharrik jendearen
konzientziak ez du holakorik onesten eta buruzagiak aku-
latzen ditu inhardokitzerat. Ez da harritu behar andrexka
horiek ikusten baititugu zonbait aldiz karriketan gaindi
pasatzen, lau sabre handiz lagundurik. Duela zonbait urte,
brigada oso bat ikusi dute dama hoien lekaio.

Behin heietarik biga jandarmek Donapaleurat zera-

mazkaten. Bet-betan huna beste biga urrunetik heldu zazkotela furian : nahi omen dituzte beren lagun presonersak kontsolatu.

Kontsolamendu gisa, jandarmeri jabeldu ziren goratik, dena laido eta mehatxu : « Jakin zazue Donazarretik eta Maulerako bidean atxemanen dituzuela gu baino hazkarragoko mendekatzaleak : heiek erakutsiko dautzue ez direla bi emazte gaixo gisa hortan tratatzen. Eta guhaur jinen gira hauien abokat bezala, entzunen gituzte jaun jujek : gu ere nahi gira bizi beste guziak bezala ! »

Gaizo jandarmek bazuten errotzekoa, bainan bi neska horien arrestatzeko manurik ez ukanez, hobe zuten ixilik egoitea, beste parada baten beha. Ez ziren luzaz beha egon. Larzabalen hain xuxen jakin-arazi zakoten bazirela beste bi Antxixaburuko neska arrestatzeko : preseski... bi abokat-gaiak. Jandarmek parte egin zakoten berriaz eta beste bi lagunekin estekatu. Segur izan zen egundaino ez bezalako nigar, otoitz eta mehatxu ; bainan hede-xuriak ez ziren malsotu.

Oixtiko fanfarronkeriak laster urtu ziren arrestatzeko paperaren aintzinean, elurra primaderako iguzkitara bezala. Alta arras mututu ziren gaixo andrekkak, aditu zutelarik ilabete pare bat beharko zutela itzalean egon, gobernuak hazirik !

BUHAMIAK IZIGARRI ZAILAK DIRELA

Itzala itzaltei, ez dute, egia erran, Buhamiek iguzki-kolpeen hanbateko beldurrik. Hotz saminenak izan ditzen, ala bero bortitzenak, arropa guti derabilate. Heien larruak iduri du zurratua, kailatua, tanatua. Uri-erauntsi, elur, horma, denak airoski jasaiten dituzte, eta oinez hamar lekua segidan egiten dauzkitzue batere hats-hantu gabe.

Huna gertakari bat diogunaren berme. Egun batez, Donibane-Garazitik Baionarako kurrierak buruz-buru egin zuen, Ortzaitzetik biderditan, buhamesa batekin. Arras iduri zuen norbaiten goait zagola. Denik ere, karrosa haren aldetik pasatu zelarik, bi eskuz lotu zitzakon gibelesko bortako eskutilari, eta berehala eman zen lasterka zaldien urhatsari jarraikiz. Karrozaina oharturik oihuka hasten zako eskutila utz dezan. Buhamisak ezetz segurki. Postilluna jausten da, behar dakola amor eman-arazi. Toki onean ! Emazteak so egiten dako begietara : « Ea, igan zite zure lekura eta emazu aintzina. Bihar artio hemen egon behar balin badut ere eta nahi badautazu esku-muturra pikatu ere, ez nuxu hemendik mugituko ! » Kurrier gaizoak azotea higitzen du klaska-klaska, emaztearen izi-arazteko. Buhamisa jazartzen da : « Fermin, holako jestu guti eni ! Ontsa gostatzen ahalko zaitzu, gau ilun batez ur-handiaren hegian pasatzen zirelarik ! »

Bakearen gatik eta (nork daki?) erdi-beldurrez, karrosazaina igan zen bere lekura, eta « hue » ! Zaldiak berriez abiatu ziren trosta gaitzean beren bide luzeari. Eta emaztea ikus zitaken karrosari eskuz lotua eta oinez lasterka 25 kilometra egiten zituela, hiru zaldi azkarren trakarri jarraikiz. Hola nehun trikatu gabe Luhosoraino egin zuen bide. Noizetik noizerat, jostatzeko, kurriera kitzikatzen zuen bere laido eta zirtoez. Arimaz egia, ez dut uste aise atxeman litaken nehun ere hats hortako emazterik ez eta larru hortako zango zailik.

BUHAME BATEN BEHARRETAN

Beti urean edo iguzkitara ibilki, gure Buhamiak igerikari gaitzak dira, gutiz gehienak. Eta larrua ez bazakote xuritzen, ez otoi bota faltarik gure erreketan ibiltze eskasari. Norbaitek kondatzen zaukun batto ikusirik ibai-turru-

milo handi batean pulunpatzen, gero arraina bezala urpean ibilki bazterrez-bazter xoko miaka, eta lau minutaren buruan jalitzen, amorrain bat esku batean, beste bat bestean, hirugarrena hortzen artean.

Segur abantail handia da Jainko maiteak buhamia egin baitu den bezalako igerikari ona. Juja huntarik. Jaun bat iluntzean paseatzen omen zen bere etxe-ondoetan ; behaztopa gaixto bat eginik lerratu zen jauregi-inguruko isakaren barnerat. Han Eskual-herriak galtzer zuen deputatu-gai bat, geroztik zenator famatu bat bilakatu dena.

Beharrik hor gaindi pasatu zen buhame gazte bat. Deputatu-gaiak bi makur bazituen : tripa bat izigarria eta igerika ez jakin. Giza-gaizoa ari zen zango-besoz talastatzen eta oihu egiten zuen : hel, hel ! Buhamia ohartu, errekan pulunpatu, deputatua salbatu, arrondizamendua salbatu !

Bainan gure bohamiak ez dira pretentziona gabeak. Orai aipatu dugunak eskuratu zituen paper urdin andanaño bat. Ez zitzazkon aski. Gehiagoren beha bazagoken. Menturaz salbatzaileak gizon baten bizia gehiago estimatzen zuen jaun salbatuak baino. Zer nahi den, fama da egungo egunean buhame horrek ez lezakela jauzi egin uretat zenator jaunaren biziaren begiratzeko. Itsusia ! Baluke prediku on baten beharra ! Jaun zenator horren mintzo ederrak aise ardiets lezake bere kidekoen ganik delibero bat Jito horren esker gabea gaitzets lezakena.

HAMABI OFIZIO, HAMAHIRU MISERIA

Bainan horiek orok ez daukute erakusten zertarik bizi diren Antxitxarburutarrak.

Egia egiari zor, ez litaike errex xuxen erraitea heietarik zonbaitek zer bizi-modu duten. Bakan dute aste guzia

leku berean pasatuko. Joan-jinka badabiltza Maule, Uhar-te-hiri eta Antxitxarburu-n gaindi, aire ona lehen hazkurri, besten menturan.

Ez dira halere denak holakoak. Bakar batzu laborantzari lotu dira, gehienak etxetiar gisa. Otsoak bezala ari dira lanean, eta laster hartuak dituzte beste laborarien azturak eta usaiak. Larru beltzarana salbu, ez dira hanbat berexten ahal egiazko eskualdun garbietarik. Bainan ez dira elemenia.

Beste batzuek, goldea bazterturik, palotea hartu dute eta hargin bilakatu dira. Aitortuko dugu zonbait ederki ari direla hargintzan, kasik Izpurako ofizialeak bezain ontsa.

Badira ere beren jite gogorra plegatu baitute, eta nausi baten on-hartzerat deliberatu dira. Ohartu dira besten zerbitzatzea ez zela beti astokeria; konpainiak bazi-tuela bere abantailak eta goxoak; moltsa biribil zitakela; eta oroz gainerik, nunbait kokatzeak eta pausatzeak, hots, arloteriarri uko egiteak, jendetzen zituela: mutil edo nes-kato jarri dira, askotan nausiaren intreseri arras atxikiak, bainan beti azkarrak eta kilika gutikoak.

Beste batzu, ez ukanik ere ofiziorik, orotako on dira, erran baditake: bakant bezala egunka ari dira lanean, nork jornal joriago eskaint eta harendako, aise kontso-latzen direlarik nehork ez badakote lanik emaiten.

Lurra itzultzen dute, sarratzen, hesiak mozten, baratzeak lantzen, larrua beltzarant beldurrik gabe. Uzten biltzeko aroa jiten delarik, eskaintzen dute beren laguntza: hor ikus ditazke ogi epaiten, ezpalkatzen. Mahats biltzeko sasoinen heldu dira beren aixtur handiekin Garaziko mahasti ederretarat eta molko urheztatuak eror-arazten dituzte saskietara, gehiena nausien kondu, parte bat berauren kondu. Erran gabea, artetan beren ahoko xuriez

ausikika ari zazkote molkoeri mahats bihiz tortoila beza-
la hantzen direlarik. Nehor ere ez zakote hortaz aihertzen.

Lehen biziko biltzearen ondotik, Buhamiek ardiesten
dute berriz mahastietan pasatzea geldikinen beretzeko.
Alabainan lehen aldian nork daki ea osto batzuek ez dituz-
ten molko batzu gorde? Bitxi bada bitxi, Buhamiek lehen
itzulian miatu herronketan aurkitzen dira asko eta asko
mahats-alde, ez batere txarrenetarik. Zer gertatu zakoten
bada iragan astean? Molkoak ez ikusi ala mahats ostoan
jukturia ez xilatu? Dena den, ez da makurrik, oraikoan,
pobren errekolatan, begiak argitu zaizkotenez geroz!

Buhame hanitzek badute beste irabaz-bide bat: aixtur-
pare alimale bat besazpian merkatua kurritzen dute, ea
atxemanen duten azinda zerbait bilo-moztekoa. Asto bat,
konparazione, emaiten badakote murrizterat, pazote bati,
arbola bati, murru erraztun bati estekatzen dute; eta klis-
klak, klis-klak laster eta merke horra abere gaixoa bere
karga alferraz arindua Antxitxarburuko perrukier han-
dieri esker.

Hainitzek nahiago dute etxez etxe ibili beren lan tti-
piekin. Lasto arrunt azaua galtzar-pean emazteak etxeko
andereri galde egiten dakote ea lastoztatu behar dituzten
zonbait kadira. Beste batzuek, burdin-hari korona bat
zarean, heldu dira eltze zaltratuen arrimatzerat. Alanbre-
sare batez tink-tinka inguratzen dituzte, oraino urteak eta
urteak baliatzen ahalko baitira. Pena, zonbait sos doi-doia,
eta azita bat zopa, alartzeko eskaleretan eskainia edo
supazterrean kaxeta baten gainean. Segur ez da kario. Bes-
te askok ote xuriz soka ederrak xirikordatzen dituzte edo
zume-mihimenez saski eta zare azkar begikoak egiten, aise
saltzen dituztenak. Ofizio onestak, horiek oro!

*

KONTRABANDIXTAK

Anartean gizonak muga-alderat lerratzen dira. Ten-
pesta-gau batez, berek dakizkiten xendra batzutan gaindi,
leize ikaragarri askoren bazterretik, horra nun diren heldu,
balota handiz kargatuak. Duela hamar bat urte gure muge-
tako mendietan, kontrabanda zela karia, laster ederrik
egin dute guardek eta kontrabandixtek: guardek besteak
atxeman nahiz, kontrabandixtek kaxketadunen ihesi.
Beltzek memento txarrak zituzten: alde batetik beren
buruak ez utzi behar hartzerat, bestetik beren kargak ere
salbatu behar. Hats-hantuak, zangoak odoletan, ez zuten
jostetarik. Erroitz zer nahi bestalde, hetan erortzeko lan-
jer handia baitzen. Zer ikara eta izertaldiak iheskari gaixo-
entzat. Haatik gero atsegin hartzen zuten patroinaren esku-
tik sari ederra ukaiten zutenean: ahanzten zituzten aki-
durak eta nahigabeak, eta prest zauden berriz hasteko, zer-
bait ixtripu tzar gertatu arte edo indarrak ibiltzearen bor-
txaz endurtu arte.

Emazte bakar batzuek bazuten eta badute kontraban-
daren janiza, den gutieneko gaixtakeriarik gabe. Espainia-
tik sartzen dituzte janari-boata batzu, gordeka saltzen
dituztenak. Eroslen ganat egiten dituzten joan-jinek era-
kusten dute zoin baliosak zaskoten salgai xume horiek;
hain dira ixilka ibiltzen. Pentsatzen ahal duzue zuhurki
ari direla, beren fortuna guzia aldi guzietz jokatzen baitute.

Halako batez, Arnegiko itzulia eginik, buhamisa gai-
xo batek Donibane Garaziko zur-zubixka bat iragaiten
zuen. Bet-betan ohartzen da bi gizon heldu zaskola bide-
rat. Ez dira guarda jauntzitan, bainan harek berehala sen-
ditu jauntto hetarik direla. « Xahu niz, dio bere burua-
rekin, eta xahu ene puskek ! » Hura xahu ? Ba.. zera !
Deplauki jauzi egiten du urerat — hau beharrik ez baita

harnegi — eta gisa hortan salbatzen da, bi guardak begi handi batzu idekirik daudela. Buhamisa urrunxko beste ur-hegirat heltzen da, eta han, irri maltzur pollit bat ezpainenetan, bihurdukatzen ditu bere arropa trenpatuak, poxi bat bederen xuka dakizkion.

TRATULANTAK

Gutixko dira bestenaz negozio handi bat daukaten buhamiak. Bainan badira. Nork ez du ezagutzen, besterik ez aipatzeko, Beñat tratularia, orok *Beñat buhamia* erraiten dakotena ? Beti bere zaldi eta mandoak gogoan, muga lixto iragaiten du eta Espainiatik abere bat hunarat erakartzeko, Frantziako merkatu batean irabazi on batekin saltzeko.

Tratu hoitan partikularra da gure Beñat. Funtsean, tratulant abila ez izaitzekotan, ez zen buhame sortuko. Bainan gizon prestu bat da, arras karana, eta asko makiñun badira munduan ez baitira hura bezain zuzen eta xuxenak !

Kondatzen dute behin joan zitzakola auzo-herriko etxeko jaun bati abisatzerat bi zaldi eder bazituela salgai eta, okasioneaz balia, erosi nahi zituenetz. Etxeko jaunak arrapostu eskerrak dazkola, bi zaldi badituela etxen ontsa doazkonak ; ez zako iduritzen kanbiatu behar dituela. Beñatek hortan utzi zuen afera besterik gabe. Bainan handik bizpahiru ilabeteren buruan etxeko jaunak estakuru zerbait atxeman zakoten bere zaldieri, eta Baionako merkatuan erosi zituen bi zaldi gaitza ederrak. Beñat ekararazi zuen : « Zer diozu tratu huntaz eta bi zaldi hautaz ? » Beñat-ek zaldiak ikustearekin irriño bat egin zuen, eta erran zuen hautu ona egin zuela. « Bainan zombatetan eman dauzkitzute ? — Hainbestetan ! — Badea posible ? — Posible baino gehiago, Beñat. Gauza den bezala aitor-

tzen dautzut. — Zur eta ezur uzten nu zure tratu horrek. — Ez duzu bederen ukatuko tratu ona egin dudala ? — Trixtea ba, izaitekotz : berrehun bat libera largatu ditutzu sobera ! » Nor harritu, etxeko jauna harritu. Konprenitu zuen Beñaten zaldi ohiak zirela hain kario erosi zituenak eta ontsa eginen zuela, berari erosi balazko.

ARRAINTZA

Berriz ere erraiteko, Antxitxarburun segurik ez da buhame hainitz tratulari handi izan ditekenik. Bakar bat ez bide da haatik arraintza-sare mail xehe bat berak egin edo erosi ez duenik. Kasu beraz amorroin ttitta gorrieri, ez badute aments buhame baten zartainean erre nahi, edo buxeria batean zabal-zabala salgai egon ! Gauazko lana dute Buhamiek arraintza. Gauerdi-irian dena leinuru jartzan dira ur-bazterrak. Atso zõnbaitek zin egin lezakete argi-xakurrak ikusten dituztela dantzatzen. Arraintzalek beren haga luzez ura joiten dute, zoko guzietarik arrain biziak kasatzen dituztela sare handiari buruz.

Buhamiek Bluak barrandan senditzen dituztelarik, ez dira hurbileko erreketarat menturatzen. Barreatzen dira, nor Irati-rat, nor Beherobirat beren sarekin, zõnbait egunen jatekoa alportxetan. Harat-eta ez dute enoatzerik. Arrainez bada tole, eta oren gutirik barne liberaka bil ditazke amorrainak bel-beltzak eta bizi-biziak. Hain freskoak ere dira, nun, ez bazazkote hexurrak berehala hausten, burua buztanari lotzen baitzakote, zartaina suaren gainean emaiterekin ere kurubilkaturik egoiteraino. Idu-ri-eta gaixoek piztu nahi dutela eta jauzi handi zerbait egin buztana ahokoen artean hartuz. Arrain horien hantxet biltzeak badu halere bere alde txarra. Urak hain dira hotzak, nun arrainak kanporat-eta laster histen baitira,

funditzen, beren gostu balios hura galtzerainokoan. Bainan Buhamiek atxeman dute gaitz horri zor zitzakon erre-medioa. Keza alimale batzu badituzte dena xilo ttipi. Urean sartzen dituzte eta han amorrainak bizirik atxikitzen funditzeko beldurrik gabe, fresko-freskoak, Antxitxarbururat ekarri artean.

Bainan Buhame gaixoeri ez dakote kukuak beti ontsa joiten. Garaziko zelaietan Blueri ihesi egin ondoan, Iratin zonbait aldiz oihan-zaina ondotik dute, lapatina bezala lotua. Behin gure arraintzale horietarik bat joan zen Iratirat. Han erauntzi zituen usaiako soinekoak eta ur-ondoan pausatu bere moltsa eta kezarekin. Trastez bezti urean sartzen da, noiz eta ere ehun bat urhatsetan, berro baten gibetik kepi bat agertzen baitzako. Kepi horrek hamar lekotan hedatuko zuen oihan-zain baten usaina. Pentsa ba ehun urhatsetan. Gaizo buhamiak ez du hoberik: joan ahala joan eskapatzen da, han utzirik bere arropa onak, arrain-keza eta moltsa. Oihan-zainak atsegin hartu zukeen holako prenda joriaz jabeturik. Arraintzale dohakabeak aldiz etxerat-eta beltzuri ukan zukeen bere emaztearen ganik: ezen buhamisek ez dute aise jasaiten gizonak sukalderat ager ditzen eskuak hutsik.

ESKALEAK

Buhamien irabaz-bide handia eskea da. Jadanik pondu hori hunkitu dugu heien haurren jendetasun gabeaz mintzatuz.

Nehortu-eta ez dute deus ere galdatzen, zonbait egun bereziz kanpo. Bainan bego haurren gain: hauiek bada-kite nori nola lot. Hanbat gaixto zuretzat heien bidean kausitzen bazira. Galtza-zilotearik bi koloretako bandera airean, gainerat heldu zaizkitzu debruño begi beltz moltxo

bat, ez baitzituzte bakean uzten bakotxari zerbait eman arte. Eta oraino urus, deneri amoina bedera zuk bota-eta, ez badautzute erraiten: « Etxen beste zortzi bagitutxu ! » Komedia horiek badute iraupen ! Eta beharriak ttuttaturik jalgitzen zira, konduaren gaineko !

Buhamisa haur ukan berriak ere eske dabilta, bainan etxez-etxe, oihurik gabe, haurra besotan, aire nigartsu batekin. Alartzerat orduko, « hela » eta « aintzina » erran bezain sarri, ama hori hasten da: « Etxekandere gaixoa, barda Haixpeko arroila batean nexka hau ukan dixit frango nekez: biziki flako senditzen dixit ene burua. Behar nikexi kilo bat azukre eta oilo salda egiteko manera zerbait... » Emo zu, berehala « esker mila » erranen dautzu, bainan harri nitake, zure borondate onaz balia, ez balautzu beste zerbait galdatzen: arropa edo linja, konparazione.

BESTAK. — URTATS. — SANTIBATE

Bainan gure Buhamientzat eta heien haurrentzat badira jubilauezko edo graziazko egun batzu, jendea heientzat oraino emaileago agertzen baita.

Urtats goizean, argitzen hasi orduko, karririk eskalez betetzen dira: Buhamien leinu guzia hor da, oso-osca. Osteka heldu zaizkitzu alartzerat, eta batzutan ausartenak sukalderraino menturatzen, diotelarik: « Urte hun bat desiratzen dautzut, osagarri hun batekin eta beste anitz gauzeekin. » Oihuka erraiten dauzkitzute hitz horiek, errien artean boneta bihurdikatu.

Gizon zonbaitek (oh! biziki gutik) so otoizkari bat eginen dautzute. Orduan ez zitela xuhur izan, emakozute ausarki. Ez uste ukan kito zitezke la goxo-goxoa ihardetsiz « gauza bera ! » heien konplimenduari. Hortan geldi baldi zure ikustatea, kasu buhame haur beltzek eta heien

amek berdin, hitz samin hauiekin utz zitzaten: « Ah ! gauza bera ? Agian ukanen duzu lau ilabeteren k...keria ! » Ikas hor ez dela pollit bihotz gogor izaitea.

Ihauterian ere badute Antxitxarburuko Buhamiek egun berezi bat *Santibate* erraiten dakotena. Moltxoka badabiltza Garazin gaindi, jauntzi bitxitan, gerren xingoleztatua espaldan, hartan sartuko baitute zingar-zafla eta lukainka ederrik. Etxez-etxe kantatzen dute orok dakizuen kantu xaharra :

*Santibatek, andere,
Aurten bezala gero're !*

Santibatek igortzen gaitu xingarketa gu ere.

Ausarki eman baduzu, moltxoko kantari hoberenak, irri on batekin bere ahoko xuri ederrak agertzen daukitzu eta saristatzen zitu esker onezko koplak batez :

*Eman duzu nobleki
Zure konpañarekin
Parabisuan sar zaite hamabi aingeruekin !*

Eta tropa guzia jauzika hasten da kantua errepi-
katuz :

Santibatek, andere...

Bainan, zorigaitzez, gutti eman baduzu edo borta ez ideki ere, entzuten ahalko duzu pollitik :

*Goazen, goazen hementik,
Hemen ez duk xingarrik !
Etxe huntako gazitegian, sagiak umiak hazten tik.*

Tropak berriz ere kantatzen du :

Santibatek, andere.

Jauzika eta kantuz baderamate egun guzia : Ara-

tsean badituzte hogoi bat gerren, puska onez aberastuak. Sasaki andana bat bestalde janariz mukurru beteak.

Ah! bada orduan alegrantzia Antxitxarburun! Bilkin hoitarik ariko dira jan eta jan, zareak huts artio, gero miserian izanen badira ere. Badeno bon-bon, gero tun-tun! Eta ez uste ukan, zu baino gaizkiago kausitzen direla gure Buhamiak, ororen buru! Bizia den bezala hartzen dute bere on-gaitzekin!

OHOIN-FAMA EBATSIA DUTENETZ ?

Orai arte ez dakotegu hanbat erreportxu egin Antxitxarburutarrerri. Bainen ezin uka askotan entzun dudala Kako bezain ohoinak direla. Kako hori nor zitaken ez dakit, eta ez dut aise sinesten ahal Buhame guzien gain bota ditakela ohointza. Heien artean ohoinak baditazke beste askoren artean bezala, bainen zaku berean denen sar-tzea ez zaut batere xuxen.

Bizkitartean liburu serio batzuetan haxe irakurri dugu: « Zerbait den lekuan buhamia aise bizi da. »

Eta kantuak ere baditugu Eskual-herrian fama hori atxikitzen dutenak.

1

*Buhamiek badakite trikun-trakun egiten,
Trikun-trakun egin-eta oiloñuen ebasten*

Errepika

*Pupairun, pupairupun,
Pupairu, pairu, pairupun.*

2

*Buhamiek dakitena, oiloñuen ebasten
Oilañuak ebats-eta, galtzarpean gordetzen.*

*Buhamiak erosi du lau sosetan ogia
Lagunari saldu dio sei sosetan erdia.*

Errepika

Ai urde, urde, urdia !

Ai urde, ai urdia

Bitxi bada bitxi, kantuño horrek kordakatzen daut Buhamien alderat naukan konfientzia. Eta gertakari batzu ere kondatu dauzkidate ezin ukatuzkoak, omen, nahiz ez diren entrabalekoak.

Hemen, borda horren inguruan, beren baitarik oilar-ciloak kantatzetik gelditu dira, beren burua ez nahiz salatu Antxitxarburuko ebasleri. Buhame batek samatseko xehela hunkitzen dueneko, oilarrak kukuruku batez bazterrak asaldatzen ditu, eta puralla guzia ihesi berduratzen da, sukalde eta ganbaretan gordetzen direlarik, zeruan mirotzak edo zapalatzak hegaldaka heldu ikusten balituzte bezala... Etxekanderea hemengoitirik abisatua da; bada-ki zer bisita heldu zakon eta begiak ernerik kasu egiten du, xitorik ere ez galdu nahiz.

Beste etxekandere bat pleini da antzara eta ahate pare batzu itzali zaizkola. Alabainan Antxitxarburuko bidea hartu dute, bi zangotako azeriek bildurik.

Menditik galdu behoka, ardi edo axuriek jakin zazu atxeman dutela jabe berri eta Buhamiek ez dutela deusik galdu.

Berdin parte hartzen dute mahasti, baratze eta alorretan, iduri baitzakote xoriek, marmutzek, barek eta azko-
nek bezenbat dretxo badutela besten ontasunetan. Egia erran, Buhameriaz kanpo ez dira gutiak arrazoin horiek dauzkatena.

OHOIN-IXTORIO ZONBAIT GEHIAGO

Buhamien gain emaiten ez den ixtoriorik badea ? Huna batto auzo batek serios-seriosa kondatu dautana :

Aintzildar etxeko jaun batek beharri-luze eder bat galdu zuen. Behingotz nehorri deus erran gabe eskastu alimalea asto berri batez ordaindu zuen. Handik hamabostean berriz haste : apostolua eskas. Aldi huntan gure gizona kexatzen da eta xerka dabila ; alferretan, lehen aberea bezala bigarrena salgei zitaken Espainiako merkatu zombaitetan. Etsiturik erosten du berriz ere beharri-luze bat, bainan handik zortzian establia astoaz alargundua zen hirugarren aldikotz. Bazen buruaren galtzekoa. Jabeak bere plana muntatu zuen ; berak alde baterat joko zuen, eta semeak besterat. Hiru egunez ari izan ziren bazter miaka, nehun astoaren hatzik kausitu gabe. Haatik semeak etxerakoan egiten du buruz buru hamabost urteko mutiko bat astoz heldu, eta astoa... alaintsot ! xerkatzen zuen hura bera izaki : « Ah ! gizatxarra, erakutsiko daiat ene asto horren gainean galoputzen : ago, zela bat eman dezadain ! » Mutikoak, zaltuts usatua, ez zuen zela beharrik. Lerratu zen astotik bide-bazterrera, jauzi batez iragan zuen sasia eta norapait eskapatu, bere izen deiturarik eman gabe. Astoak ezagutu zuen bere jabea eta iduriz atsegin hartu, Buhamiek kasik barurik atxiki baitzuten zortzi egunez, Aintzilan sartzean entzutekoak omen ziren haren arrantza alegerak eta haren jabe gaztearen espantuak.

Beste behin, goizean goizik laborari batek buruz-buru egin zuen zerbait ekartzen zuela iduri zuen Buhamen batekin. Elgarri « egun on » erranik, zoin bere alde jarraikitzeke kenkan, kukuruku ozen bat ez dea aditzen Antxitarburutarraren golkotik ? Ai, ei, ai, hunen begitarte beltzaranak nahiko zuen gorritu, ez zen briolet bilakatu

baizik. Laborariari irriño bat eskapatu zitzakon. Besteak, nehork deusik galdatu gabe, berehala esplikatu zuen arreba biziki eri zuela eta oilar bat ekartzen zakola salda xorta bat egin ahal zezan. Lagunari ez zitzakon irria baratu. Erran zuen halere arreba gaixoa urrikari zuela eta gogotik igorriko zakola oilasko pare bat. Zorigaitzez bezperan norbaitek ebatsi zakon oilar eder bat eta hortakotz bortxatua zen bere ontasun ttipien goitiatzerat. Buhamia joan zen dena sakre, madarikatzen zituela oilar salataria, eri zelako arreba eta laborari trufaria. Zin egiten zuen handik aintzina oilarrak ixil-araziko zituela esku-itzuli batez zintzurra bihurtuz.

Huna zuhurkiago jokatu zen buhame baten kasua. Erosi bezala saltzen dautzuet. Laborari baten asto ederraz jabetu zen gure biligarroa. Etxeko jauna alimalearen ordaina beharrez joan zen bada merkaturat. Hautua bazen, baina apostolu super bati botatu zakon begia. Sokatik zaukan buhamiari galde egin zion eia saltzekoa zuen. Baietz. Laborariak ibil-arazi zuen astoa trostan, galopan, urratsean, berriz ere galopan. Trosta eta galopa arras aintzineko harenak ziren ; biloz aldiz bazen kanbiamendu : hura hauts-kolore, grisa ; hau berriz jagata-kolore, beltza. Makiñuna antola-errexia izan zen, prezioa ez zuen sobera bortxatu. Laboraria, kontent, pintaren edatera joan zen ostatu hurbilenerat, berak pagatuz saltzaleari.

Aratsean etxe alde bazoan etxeko jauna, astoa aintzina pusatuz eta bere baitan karkulatuz nola bortak zerra ohoinek ez zezoten gehiago deusik ebats.

Ordu arte zerua ederra izan baitzen, lano itsusi zonbait porkatu ziren, galerna hasi eta uria uharka jauts-ahala.

Gizona eta astoa turrusta horien pean busti-lapatuak ziren. Baina lau-zangotakoari bilotik tindu beltz bat bazarion, bidea saltsa itsusi batez zikinduz.

Joanago eta grisago bilakatzen ari zen. Azkenean beltz guzia galdurik duda guziak itzali ziren: lehenagoko asto ebatsi hura bera eresia zuen laborariak bere ohoinari.

Ez dakigu haatik nola jakin zen ixtorioa, ezen Buhamiak ez bide zuen bere jukutria salatu ez eta laboriak nehorri kondatu nola zakuan sartua izan zen, nun ez zuten batek ala besteak noizbait soberaxko edan, erran ez behar-rak erraiterainokoan.

MIHI GAIIXTOEN BESTE ERRAN BATZU

Gaixo buhamiak ! Zoin itsuski belzten dituzten mihi gaixtoek ! Nunbait zerbait billaska, aharra edo kalapita altxatzen dea bada, berehala itsurat Buhamiak akusatuak dira: hek dira hobendun eta beste nehor ez, partikulazki Donazaharreko mizpira feirietan.

Ba nahi dut, Irisarrin bagine, ikus ahal ginitzazkela behin edo beste gazte zombait errege-bidean harrika ari jostatzeko, jandarmeak jiteko mementoan. Bainan Donazahartarrek ez dute holako manerarik. Gauaz mizpira feirietarik landa, ukubilaldika edo makila ukaldika partida bat balinbada, bixtan da ez direla Donazahartarrak hasiak. Beraz nor ? Alabainan Antxitxarburutarrak. Jandarmek bizpahiru biltzen dituzte eta Donapaleurat preso eremaiten, nehor ere hetaz urrikaldu gabe.

Funtserat-eta banago ez diren beltz horiek askotan minbera eta mendekios !

Egun batez bazen Donazaharren pilota-partida handi bat. Pilotarietan batto bazen Lakarrekoa. Eman dezagun Joanes zuela izena. Partida erditsutan buhame pariatzale batek gora-gora jujatzen du pilota bat. Joanes jabeltzen zako, erranez: « hi ixil hadi, buhamia ! » Erran bazuen erran, pilotaria ez zen segur kito etsaitu zitzakonarekin.

Buhamiak bi lagun hartu zituen aratsean eta Lakarrerako bidean barrandan eman ziren hiruak, Joanes zanpatu behar zutela zubi sartze batean. Joanes jin zen noizbait, eta ilargi xuri baitzen, iduritu zitzakon bazirela itzal batzu hantxe zubiaren inguruan. Laster jelostu zen zerbaitez eta, makila ferratua altxaturik, hurbildu: kaska ederrak firurikan heldu zitzazkoten oldartu nahieri, eta odol beltza bazarion turrustan. Ihesi joan ziren etxe alde hiru Antxitarburutarrak. Geroztik ez omen dute berriz muntatu Eskualdunen kontra gisa hortako arterik. Bakea bezalakorik zer da ?

AZKEN HITZA

Horra, irakurle maiteak, Buhamiez dakidan poxia ele hainitzez errana.

Leinu ttipi hori ez da urrun barreatzekoa. Aski bildua dago Antxitarburun: doi-doia hedatu da Madalenerat eta Taillapalderat buruz.

Zerua urrikal dakiola eta etorkizun bat zorionezkoa segurta dezola.

Jean BARBIER.

HABOROKINAK

Hemen ezartzen ditugu J. Barbier zenak 29 eta 30-garren plametan aipatu bi kantuak beren musikarekin.

SANTIBATEK, ANDERE

San-ti-ba-tek, an-de - re, Aur-then be-za-la,
ge-ro - re, San-ti-ba-tek i - gor-tzen
gai - tu chin-gar-ke-ta gu e - re.

1
Santibatek, andere,
Aurthen bezala, gerore,
Santibatek igortzen gaitu
xingar-keta gu ere.

2
Ez gabilta ederrez,
Ez eta beharrez,
Kostuma zaharraren uztez,
erreprotxa beldurrez.

3
Tolos'eta Baiona...
Jainkoak dautzul'egun ona!
Guri xingarraren emaitera,
jeiki bazinte huna!

4
Ez dugu nahi urdia,
Ez et'ere erdia,
Usaia gatik, kostuma gatik,
liberako zathia,
Liberako zathia eta
gerrenaren bethia.

5
Ez dugu nahi tripotik,
Bertzian izan ez denik,
Beldurrez eta tronpa gaitzazten...
urde k..kaz betherik.

(*Etxek'anderiari lausenguak*)

Etxian eder gerrena...
Etxek'andere lerdena,
Zur'erhiko erhaztun hortaz
eros niro Baiona !

Etxian eder kortzeiru,
Dabiltzanian inguru...
Etxe huntako etxek'andera,
Parabisuan aingeru !

Etxian eder ohako...
Haurra sortzen deneko...
Etxe huntako etxek'andera
zaldiz elizarako,
Zaldiz elizarako, eta
zilhar kadiran jarriko !

Landan eder ilharra,
Haren pean belharra...
Etxe huntako etxek'andera,
zer emazte xilharra.

Etxian eder ferreta,
Haren gainean kaneta...
Etxe huntako etxek'andera
zer emazte plaxenta.

(*Nausiari, erdi lausengu,
erdi mehatxu.*)

Etxian eder aitzurra...
Nausi bilo izurra.
Kolputto bat eman ezaguzu
busti dezagun zintzurra !

Kadiran zaude jarririk,
Koloriak gorririk;
Guri xingarren emaitera
jeiki bazinte hortik !

(*Eskerren bihurtzea.*)

Eman duzu nableki,
Konpainiak ere badaki;
Parabisuan sar zaitezela,
hamabi aingeruekin,
Hamabi aingeruekin eta
zure familiarekin !

(*Deus ukaiten ez dutelarik*)

Goazen, goazen hemendik,
Hemen ez duk xingarrik;
Etxe huntako gazitei xarrian
sagiak umiak hazten tik !

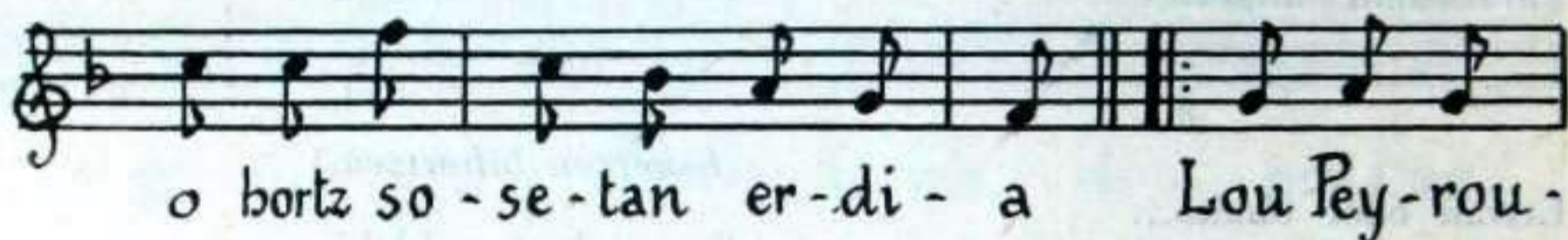
Etxian eder aihotza...
Etxek'andere hortz motza,
Su burdinaz hauts ditzatzula
sudur eta kokotsa !

BUHAMIAK EROSI DU

tan o - gi - a ; La - gu - na - ri sal - du di -

toun lou Pey - rou - toun lou prau - bo prau - bo Pey - rou - toun

1

Buhamiak erosi du lau soretan ogia ;
Lagunari saldu dio bortz soretan erdia.
Lou Peyroutoun, lou Peyroutoun,
lou praubo praubo Peyroutoun.

2

Buhamiak badakite trikun-trakun egiten ;
Ahatea ebats-eta galtzarpean gordetzen.
Lou Peyroutoun...

3

Buhamiak badakite salda ona egiten ;
Oiloñoa ebats-eta eltze zaharrian egosten.

4
Athaka ongi pesta egin ondoan :

— Neure andriak iduri du zaku gaizki josia,
Gaztain errez ase eta ai zer tronpetalaria !

5

Errepostua :

— Hautsi zitan senharra nik nahi nuen bezala :
Zahartu, konkortu, gaizotu, jeus balio ez zuela.

Akabatzeke kolpeka partida bat...

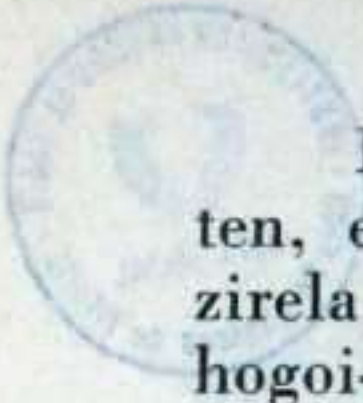
OHARPENA. — Kantu hunen musika *Lou Peyroutoun* kantu kaskoin famatu batena da. Eskualdunek kaskoin errepika atxiki diote, nahiz ez duen Buhamiakin deus ikustekorik. Barbier-ek gaizki aditua zuen, 30-garren plaman ageri den bezala. Egia erran, airea zaharrenetarik da. Hamazazpi-garren mendean La Fontaine-k *Le rat de ville et le rat des champs* aire hortan egina zuen.

*

ONDOKO SOLAS

Barbier zenak baino lehenago idazle zonbaitek aipatu zituzten Buhamiak. Francisque-Michel-ek behin *Histoire des races maudites de la France et de l'Espagne* (1847) liburuan, gero *Le Pays basque* (1857) delakoan; V. de Rochas-ek aldiz *Les parias de France et d'Espagne* (1876) deitu obran.

Biek garrazki zafratzen zituzten buhamiak, baizik-eta heien denboran kasta hortakoak alfer, zirtzil, zikin, ohoin, gezurti, lanjeros eta legez kanpokoak zirela, jende guzia ikaran zagolarik heien beldurrez. Jandarmeri eta jujeri zer nahi lan emaiten omen zioten, eta polizak osteka des-terratzen omen zituen Afrikarat, bake poxi bat izan zadin eskual-herrietan.

1895-ean Barbier-ek ez bazituen ere saindutzat emaiten, ez zituen hainbertzetaraino belzten: aitor zuen ari zirela herrikotzen, jendetzen, prestutzen. Erran ditake hogoi-ta zonbait urterik barne kanbiamendu handia egin zela buhamien artean onerat buruz; liburu huntan ikusten den bezala.

Geroztik ere izan da aldakuntza frango.

Hasteko eta bat: 1910-1912 urtetan buhame andana bati lekuak huts-arazi ziozkaten itsasoz haraindirat haizatzzen zituztela.

Ondoko bi gerla handiek hainitz hil zituzten edo norapait gal-arazi, ez baitziren, zer nahi den, hunarat itzuli, bakar zonbait salbu.

Gelditu zaizkigunak ez dira gehiago, gutiz gehienak segurik ,legez kanpo hanbat bizitzen. Konprenitu dute hobe zutela meriarat agertzea, ez balitz ere legeak emaiten dituen laguntzen ukaiteko baizik.

Hola jadanik hainitz arras gurekilakatu dira ala bizimoldez, erlisioneaz, mintzairez ala jendetasunez.

P. L.

Imprimerie
des

Cordeliers
BAYONNE

A.T
407